

AZ ÁLOM ÉS VALÓSÁG MACSKAKÖVEI

H O L T I M Á R I A

Mindig mondta, hogy egyszer még az a farm lesz a végzetünk. Szó szerint így, végzetünk, mert anyánk szerette a nagy szavakat. Mi is szerettük, nem tagadom, a rendkívüli kifejezéseket, főként az olyanokat, amiket többnyire csak izzadságos könyvekben lehetett megtalálni. Ilyen volt például: megpróbáltatások végtelen sorozata, a beilleszkedés áhítata, belső energiaforrások felkutatása, az új-rakezdés adottsága, a magunk hasznosítása, az elfekvő, haszontalan intellektusok kerülése és így tovább, ebben a szellemben. Észre sem vettük, és egy kis, önálló városállamot, sejtet kezdtünk alapítani, a hetvenes évek második felében, tele ezüstpapíros vágyakkal, megint anyánk szavaival: „megvalósítandó, előttünk álló feladatokkal”, vezércikkstílusban. Az elvi elszántság rendíthetetlen harcosaivá váltak testvéreim is, holott külön, erre a célra való kiképzést nem kaptak. Azt nem lehet állítani, hogy az anyatejjel szívták magukba házunk levegőjét, mert nálunk gyári tápszeren nőtt mindenki, azon nőttünk mind az öten mint a gombák, tápszerreklámnak. És mindenre reklám lettünk; reklámoztuk például az ateizmust, szomszédaink nem kis gyönyörűségére. Amikor szomszédaink gyerekei a tanítás leteltével zárt csatasorban kivonultak a hittanórákra, kis, sárga füzeteket szorongatva, melynek tábláján, ahol különben a kitöltendő sorok álltak, hogy név meg oszt. tan., egy-egy közeli-keleti témájú, történelmi vonatkozású kép díszelgett, mi fanyalgó ábrázatot vágva mind a hárman (két kisebb testvérünk még nem járt iskolába) lehorgonyoztunk, képzeletbeli admirálisok, akik matrózaik seregszemléjét tartják. Nem állítom, hogy nem fordult meg az én fejemben a csatlakozás lehetősége, pont mi lógunk ki, de az ötlet végére, amikor híre jött, hogy vetített képes, színes előadásban szemléltetik a templomban Jézus Krisztus menny-

bemenetelét (trükk-technikás rajzfilm), szokás szerint anyánk tette oda a pontot:

— Aztán tanulnak-e ott mást is, vagy csak ilyeneket?

— Hajaj, a csodákat — mondta Pero, a cipész fia, aki véletlenül éppen a konyhában tartózkodott, lévén hogy nálunk puding volt készülóban.

— Mirákulumra, arra én is képes vagyok — sziszegte anyánk —, ellenben apátok, az nem, talán arra ráférne egy kis átképzés. Értem ez alatt a gazdasági csodát. Egy pár cipőből például öt pár, három harisnyanadrágból hat és így tovább. Elég a csodamarhaságokból, semmi szükségtek rá. Talán, ha tudományos egyháztörténet volna, vagy ilyesmi, nem is ártana, ami az általános intelligenciátokat illeti, apátokat is beleértve; alapos a gyanúm, hogy a klasszikus költészetből pont ezeknek az ismereteknek a hiányában egy kukkot se értetek, ellenben az ókori isteneket... — Anyánk tekintete a tejes zacskón és a porcukron kalandozott, és olyan merengő volt, mint amilyen merengőnek trottórcipős lánykori képeim láttam. Mezei virágcsokrot tartott a kezében. Mintegy mentegetőzve még hozzátette: — De ezt a mennybejárkálást vagy mit...

Büszkén húztam ki magam Pero előtt, és úgy intéztem, hogy stréberül anyánkhoz simulhassak, amíg átadtam a mixert, és bár-hogy szerettem volna megmagyarázni Perónak ezt az egészet, anya miatt nem tehettem. Mindössze megrántottam a vállam, és félhangon ezt mondtam: egy: null a javunkra. Tulajdonképpen több nullát szerettem volna mondani, de Pero előtt megelégedtem egygyel is, lévén hogy több nullát abban a mondatszerkezetben nem lehetett kifejezni.

Reklámoztuk továbbá az alpinizmust: szombat-vasárnaponkint egyre lehetetlenebb kecskecsapásokon keltünk útra, hogy megmásszuk a Dolomitokat, istenkísértő szögekből nekirugaszkodva, és minél többet tekingettünk fölfelé, mint a lábunk alá, annál többet estünk. Rendszerint csak csütörtök-péntek táján hegedtek be az égési sebeknek is beillő horzsolások, csendesedtek el a bokarándulások, és varródtak meg a felhasadt farmernadrágok. A következő nekirugaszkodásra, különös, magyarázhatatlan szinkrónban az életünkkel, ami akárhogy is volt, de maga volt a megfontolt küzdelem, a meg nem alkuvás. És mivel olyan kegyetlen-következetes volt ez a mi szinkrón-teljesítményünk, hajlottam beismerni: igen is, szükségünk van arra a jénai csiszolású távcsőre, amit következe-

tesen magunkkal kellett cipelnünk nagy menetelésink alkalmával, annál is inkább, mivel félóránként váltottuk egymást a cipelésben, nehogy megszokjuk vagy túlságosan „élkényelmesedjünk”, anyánk kifejezésével élve. Még akkor is, ha mindig ugyanazokat a köveket vagy alakjukat megátalkodottan őrző felhőket, faalakzatokat vagy ugyanazon törzskönyvi számú vadkecskéket láttuk is vele. (A vadkecskéket vagy tíz éve telepítették a vidékünkre.)

— Meglátjátok, az a farm lesz a végzetünk.

Már-már arra gondoltam, zászlót barkácsolok, és mindkét oldalára felvésem a jeligét: „Végzetünk a tanya!” De, megállj, hol volt itt egy csipetnyi tanya is? Apa és anya álmaiban, a ház levegőjében, a macskák nyávogásában, a postás kurjantásában, a konyhai edénycsörömpölésben és a víz csörgedezésében a végében, mert nálunk az soha nem működött rendesen.

Apánk az elmúlt hat év folyamán négyszer is állást változtatott, hol jobbra, hol rosszabbra, hol meg olyan nesze semmi, fogd meg jólra, mint az az akkori. Pénztáros a Virág nevű tejbárban.

Mindig szerettük volna, ha apánk valami szemmel is látható, méterrel, kilóval miegyébbel is lemérhető dolgokkal foglalkozik, ahelyett, hogy ott ücsörög abban a ketrecféleségben. Reggel nagy a hajtás, az igaz, de a délelőtt második fele csupa vakarózás, elnézést, ő maga jellemezte így a munkát, nem az én találmányom. A fizetés is olyan fátyolszerű, ebben nincs is kivevő, apánk még ennyit se fizetne senkinek egy ilyen munkáért, de hogy az nekünk nem volt elég, az már más lapra tartozott. A pénzhiány krónikus a házban, vannak napok, amikor már akkora az elkeseredés, hogy szóba se hozzuk a pénzt. Ennek a furfangnak az érdekében a feltételes mód legficamosabb változatait alkalmazzuk élőszóban, csupa jogos önvédelemből. Őcséink is rendesek ilyenkor, bűvész ügyességével terelik a szót, mesterkanászként a pénzaknázárlatos zónák környékén, mire közvetlenül a farm témája következik, mint az illegális prekommunisták szájából valamikor az eljövendő szocializmus kora, ahol azután kedvünkre kiéljük apa szerint osztályidegen, polgári hajlamainkat. Ez, ez azután az igazi téma: az osztályidegen polgárság a mezőgazdaságban.

— Ellent mondasz saját magadnak is — jámborkodik anyánk.
— A polgárság nem dolgozik a mezőgazdaságban, ez csak világos, vagy nem? A civis, civitá...

— Ahogy vesszük — így apa. Vannak határesetek, amikor is...
— Hirtelen elhallgat, láthatóan tanácstalan, végül megindul a

sarokpolc felé, ahol a marxista irodalmat tartja. Sebesen lapozni kezd egy vastag kötetben.

Soha nem fogom megtudni, tapintat vagy ravaszság volt-e anya részéről a szűkszavú bejelentés:

— Záros határidővel tornacipő kell a középsőnek.

— Mintha öttusázót akarnánk belőle nevelni — vágja vissza apának, és óvatosan visszacsúsztatja a kötetet a helyére.

— Az nem érdekes, a mi egyéni véleményünk. Ha nem lesz meg péntekig a tornacipő, a fiad nem engedik át tornából. Szép kis rekord volna.

Helyben voltunk, a rekordoknál. Hiszen ez volt a mi igazi elemünk, a rekord, a teljesítmény, legváltozatosabb megnyilvánulásai. S amit csak hajszolni lehetett, csillapítani nem, és aminek érdekében a minimálisra csökkentettük például a házi tévéhasználatot is, elvégre, és a többi, és amit az újság, a rádió tökéletesen helyettesíthet, és abban a műsorban az ember legalább maga válogathat. Így határozta meg apánk a tévé helyét a világban, ahogy mindenkinek és mindennek a helyét meg akarta határozni, amennyire erejéből telt. Folyton harcot hirdetett valami ellen, olyan foggal-körömmel való harcot, ha nem akarjuk, hogy leszokjunk a gondolkodásról és a szabad időről. Imponáltak az ilyen nyilatkozatok. A tévé elleni csatában odáig ment, hogy a postán be is akarta jelenteni a döntést. Anyánk akadályozta meg idejében:

— Az ördög vigye el azt a százast, csak a kicsik rajzfilmjei megérik.

Új szempont volt, de megtámadhatatlan, és ha öcsém nem is voltak éppen Disney-rajongók, a médium maradt. (Mert nem tudtuk, hogy apa a Virág-ban nézi a műsor többi tartozékait.)

Egyre több szó esett a leendő farmról, parázs viták a mezőgazdasági termelés szakosításáról és ezzel párhuzamosan megint és ismét a pénzről, ami nincs és ami krónikus hiánycikk. A láz fokozatosan ránk is átragadt: egyszerre és külön-külön rajzolni kezdtünk, parcelláztuk a milliméterpapírokat, olvastuk az újságok apróhirdetéseit, öcsém a leglehetősebbeket péceztek ki, míg apa elő nem állt az ötlettel:

— Milyen kár, hogy a tévén nincsenek apróhirdetések. Csak olyan samponokat reklámoznak, melyekben eleve bennük van a puhító és a dermesztő anyag. Egyidejűleg.

— Nem is rossz — zümmögte anyánk, hosszú idő után először

Maurits Ferenc szövegrajza

helyeselve apánk egy megnyilvánulását, de azért hozzátette: — Írd meg nekik. Te szereted a közérdekű levelezést, nem igaz?

Pár napra ezek után megromlott a szervezett harmónia; főtémánk tüntetően megint a nagypolitika lett, afféle kimeríthetetlen halastó vagy ingoványos, amely mindig kéznél volt, ha éppen bújócskázni volt kedvünk. A kicsik is odafigyeltek. Talán a velük született végtelen tapintat, elnézés egy megnyilvánulása volt ez. És ez volt, a tapintat területe, ahol mindnyájan fedezékben éreztük magunkat.

A katasztrófa akkor ütött be, amikor kisiskolás öcsém kikérte a bizonyítványát és a rajzmappáját. Március dereka volt. A halottakat rekonstruálva, körülbelül így folyhatott le a jelenet:

— Kérem, tessék nekem kiadni a bizonyítványomat meg a mappát.

— Tetszik tudni, mi elmegyünk innen. Megyünk a Ranch-ra.

— Hová?

— A farmra. Tetszik tudni, ez egy tanya, Nyugaton így hívják, és akinek elege van a fogyasztói társadalomból és dolgozni akar, az odamegy.

— Ahogy akarod. De előbb majd beküldöd a szüleidet.

Bementek. Együtt. És cserbenhagyták. És tagadtak és álmélkodtak. És szegény Móki jóvátehetetlenül elidegenedett tőlünk, amit sem magyarázgatással, sem ígérettel nem lehetett többé jóvá tenni, mert Móki nem tartozott az alkudozók fajtájához; Móki jellemfejlődésében fontos tényezőként szerepelt a dolgok szó szerinti értelmezése.

Estefelé megeredtek az ég csatornái. Zuhogott. Mintha nem is tavasz lett volna, de november dereka; folyt a víz, verte az ablakot, szabályos taktust vert az esőcsatornában. Biztatás volt-e, ki tudja, de apa vette a felöltőjét, nekünk többieknek meg rutinos kutya-vezetőként intett. Megértettük, hogy sétálni megyünk, ahogy ő szokta mondani, járunk egyet. Ez a járás csak vulkanikus belső indulatok levezetésére szolgált egy kis mellékcéllal: hogy közelebb legyen a földhöz, még ha latyakos is. Az eső könyörtelenül zuhogott. Anyánk egyetlen zokszó nélkül követett bennünket, és mivel már hónapok óta nem találta az esernyőjét, a haja alig néhány méternyi út után cafatokban állt össze. Apánknak esze ágában sem volt, hogy az ernyője alá húzza, ellenkezőleg, hogy tüntessen, a legnagyobb tócsákban tapodott, rúgta a sarat maga körül, mi pedig ijedten számígtattuk, vajon mikor kell félreugranunk. Akár a

szöcskék, országos eső idején. Azért a március mégis csak meglátszott a vidéken, még sötétben is. Hiszen annyira vártuk az igazi tavaszt, hogy ekcémafoltos felső karunkat megsütsessük az első tavaszi nappal!

Mire hazaértünk, a fáradtságtól már nem éreztük az elmaradt vacsora hiányát, az éhség helyét valami bolond elégtétel érzése foglalta el. Emiatt-e, de aznap este egyetlen árva hang nem hangzott el a farmról, a tej zsírszázalékáról, álszentül a szárítkozással voltunk elfoglalva, és taglaltuk az eső előnyeit és hiányait, különös tekintettel az agrárpolitikára. A farm témáját nem érintettük. Elsőnek Móki aludt el.

Anyánk feltűnő nyugtalanságát arra magyaráztam, hogy fél. Attól, hogy apa, Móki példáján felbuzdulva, kikérheti a munkakönyvét. Nem kérte ki, de egyheti szabadságot véve, elutazott. Mivel nem faggattuk útiránya felől, nagy titokzatosan annyit mondott, hogy ne izguljunk, végre eldől a dolog. Jól tudtuk, mi az a dolog, aminek el kell dőlnie. Az egyetlen, amit anyánk tehetett, az az, hogy tokostul átadta a távcsövet:

— Ezt ne hagyj itt. Szükséged lehet rá, soha nem lehet előre tudni.

Ezzel az érveléssel apánk is egyetértett. Magához vette méteres fekete ernyőjét. Még sokáig hallottuk benn a meleg konyhában apánk egyre távolodó lépteit, órák múlva is, amikor pedig emberi számítás szerint valóban nem hallhattuk.

Annyit tudtunk magunktól is, hogy apánk csak olyan helyen járhat, ahol termőföld is van meg hegy is, a közelben folyó vagy valamirevaló patak, bejárható távolságban vasút vagy műút, hiszen erejét meghaladó túrákra azért még ő sem vállalkozhat. Esténként azzal voltunk elfoglalva, hogy berajzoltuk a térképre apánk elképzelhető útját. Móki nem rajzolt semmit, csak merőn bámulta a ceruzák vonalát. Anyánk a szokásosnál is csendesebb volt, és az aszkéták türelmével intett fegyelemre, amikor meglátta az északi, zöld határok körül imbolygó kezünket:

— Örültek! Apátok ilyesmire soha nem vetemedne, ilyen meszszire elmenni; különben azoknak ott, fenn, maguknak is megvan a bajuk... Jobb, ha esztek, amíg ki nem hűl.

Olajos spenót a főfogás. A legnépszerűtlenebb étel, ami valaha is készült a konyhánkban. Nővérem, aki egyébként éppen soron le-

vő, legújabb örök szerelmével volt elfoglalva gondolatban, kajánul megjegyezte:

— Hagyhatnánk akkorára az ilyen zöldségeket, ha majd magunk termeljük, és nem lesz pénzünk, hogy mást vegyünk.

Érezhette, hogy túllőtt a célon, mert cseppet sem fennhéjázón, kapkodva nekilátott, hogy megegye a kimert adagot. Fanyalogva ugyan, de szó nélkül követték.

Az elalvás volt a legkeservesebb. Ágyszűkében, kettesével aludtunk, és mivel mindnyájunkat ugyanaz a bizonytalanság töltötte el, csak húztuk-vontuk, rángattuk a takarót egymásról. Nővé-rünk ismét elemében lehetett, mert éjfél táján, amikor anyánk kötelező őrjáratát végezte az ágyak közt, eszelősen mondani kezdte:

Sok mesterséget ismerek a világon,
de mind között legszebb: a béres!

Robert Burns — morogtam a takaró alól, remélve, hogy meghallják, hogy tompítsam a lázadás élet, amely a jelek szerint az olajos spenót-üggyel még nem ért véget, sem apám vakációjával, de — ne vágjunk a dolgok elé.

A megpróbáltatások még csak ezután jöttek. Elmúlt a hét, a tizedik nap is — ennyi várakozási időt engedélyeztünk magunknak. Csak kisebb öcsém morgolódtak nyíltan, és nem is titkolták, szerintük apánk egyszerűen kereket oldott. Anyánk már nem nagyon erőlködött a különféle mesékkal, kitarzott a legelső változat mellett, amely szerint:

— Nyilván megbetegedett, és azért nem jöhet. Mindig olyan nyavalyás volt. Jobb is, hogy kifekszi a betegséget, ahelyett hogy lábon hordaná ki. Majd meglátjátok...

Az eltűnést nem nagyon híreszteltük, de kitudódott. Jöttek a Virág-bárból is, aztán onnan is elmaradoztak; eltűnt az arcokról a kezdeti részvét vagy sajnálkozás, ehelyett kárörvendő hallgatás vett körül, megszállók tarthatnak így terepszemlélt újonnan meghódított területek felett, melyeknek bevételében halálbiztosak ugyan, de azért jó lesz vigyázni, soha nem lehet előre tudni, mi parázslik a hamu alatt. Egy-két rokon is előadódott anyai ágról, majd megpukkadtak a kaján gyönyörűségtől, már annyi fáradtságot se vettek maguknak, hogy titkolják, és ahelyett, hogy éltek volna az illő terminológiával, és „szegény apátokat” emlegettek

volna, az „apánk esetéről” volt szó. Anyánk megkeményedett, lekopott arcáról a jóságos mosoly, és egyik napról a másikra olyan határozott lett, mint azelőtt soha. Étlapunk fogásai messzemenően egyszerűsödtek, majd a szénhidrátokra korlátozódtak, és hogy igazi hadiállapot kapott lábra, az is bizonyítja, hogy a tévé éjjelnappal üzemben volt, tekintet nélkül az adásszünetekre vagy a nyugodtan mellőzhető műsorszámokra. Őcsém mellőzték az agricola-agricolae nyomatékos gyakorlását, nővérem sem szavalta többé nyílt színen Burnst.

Anyánknak többen is tanácsolták, hogy adjon közre a megyei újságban egy hirdetést, miszerint apánk tetteiért és adósságaiért felelősséget nem vállal. Felesleges ötlet volt, ugyanis adósságot soha nem csináltunk, mert nem is kaptunk volna kölcsönt. Állt ez leginkább apára. Véletlenül jelen voltam egy ilyen bizalmas beszélgetésen, amelyen anyánkat életemben először hallottam üvölni, egyszerre voltam büszke rá és szégyenkeztem miatta, mert az egész olasz neorealista filmek piaci jeleneteire emlékeztetett, különösen, mikor azt javasolták, menjen férjhez, még nincs minden veszve, egy jóra való üzvegy ember... Méltóságában sebzett Kleopátra volt, a legváratlanabb pillanatban hallgatott el, és feltette a lemezjátszóra az Új Világot. Láttam a döbbséget, kérdő tekinteteket, és csodálgattam anyánk erejét. Mert már én sem hittem a mesékben, és én is utolsó csalónak tartottam apát, aki lett légyen bárhol is, de olyan helyzetben azért mégsem, hogy életjelt ne adhatna magáról, ha már a segítségünket nem kéri azon az erdőben, széljárta vidéken, ahol él és vár bennünket. Mert hogy erdőben és széljárta az a vidék, abban mi nem kételkedtünk.

Ahogy eljött a nyár, és mindnyájan felszabadultunk kissé, egyszerre kötelességünknek éreztük, hogy lendítsünk sorsunkon, vagy legalább fenntartsuk a látszatot, miszerint kutyabajunk. Őcsém a Péktröszt kebelében fagyaltstandot kaptak. Részesedésre dolgoztak, hihetetlen forgalmat bonyolítottak le. Odajárt a fél város, amikor nyitva tartották. Napi egy-két óránál többet soha sem tartózkodtak ott, két gitárral érkeztek. Úgy látszik, a közönség szokott hozzá a stílusukhoz, semmint ők a vevőkhöz — valami menyeyei szimultán tartotta őket össze. Néha én is beálltam a sorba, markomban szorongatva a jó előre kiszámolt pénzt, mert hitelben mi részesültünk legkevésbé, testvérek. Ha másra nem is, de arra jó volt egy-egy ilyen sorbaállítás, hogy kifürkészem őcsém külön-

ben kifürkészhetetlen gondolatait; láttam, ahogy a jégdarabok fölött bele-belebámulnak az arcokba, néha oldalt is, az elsuhanó járókelők után. Valakit kerestek, de ezt csak mi tudtuk egyedül, testvérek, tudtuk egymástól függetlenül, és úgy őriztük külön-külön a felfedezést, ahogy mélytengeri kagylók őrzik elvétett gyöngyeiket. Tudatosan és féltékenyen. Volt ebben valami groteszk nagyszerűség.

Aztán eljött az az idő is, nyár vége felé, amikor apánk emlegetése tabu lett. Nővérem mintha eljegyezte volna magát egy negyedikes gimnazistával, hétpecsétetes titok, amit mindenki tudott. Anyánkban felébredt az anyafarkasszerű féltékenység, amit elfojtott feminizmusa is szított. Volt benne annyi okos ravaszság, hogy nem vette a lapot, ez is apánk kedvenc kifejezései közé tartozott arra az esetre, ha valaki nem a tőle elvárható módon reagált valamire; amikor nővérünk rendszeresen virágcsokorral ért haza, úgy tett, mintha a csokrok neki szólnának. Azelőtt a téves telefonkapcsolásokra türelmetlenül válaszolt, most, a legnyájasabb módon adta a felvilágosításokat, valósággal ő kért bocsánatot az illetőtől, amiért az tévedésből háborgatott.

A magam részéről figyelőállásban, mindenre, a legrosszabbra is el voltam készülve, különösen az után az egér-eset után, amikor öcséim megmentették az egeret a macskától. Anyánk az ügyben egy árva szóval sem foglalt állást; furcsa kis szikrák a szemében arról árulkodtak, hogy teljes szívével az egérnek szurkolt. Miután az egér kimenekítése megesett, mintha nagy kő esett volna le a szívéről. Jobb időkben talán azt mondtam volna, amit Perónak is: egy: null a javunkra, de erre semmi szükség nem volt, hiszen minden a javunkra szólt. Minden látható külső jel erre vallott.

Mi akkor még nem tudtuk — erről csak később értesültünk —, hogy anyánk nagyszabású nyomozásba kezdett, a rendőrség bevonásával. Gyanúm szerint meg is találhatták apát, amolyan tékozlófiú-állapotban, a pszichológus jelentése szerint: ép elméje teljes birtokában. Ezt az utóbbit ugyan magam teszem ide, adaléknak apánk emlékművéhez, a rendcsináló emlékművéhez.

Két vagy több síkon is mozoghatott a nyomozás. A magam részéről és nővérem közreműködésével feltúrtuk apánk összes visszamaradt személyes holmiját, és bármibe fogadnék, hogy azokon az írásokon-iratokon, ott apánk fiókjában, már rajta volt az egész család ujjlenyomata különféle dátumokkal, ha a modern kriminológia mai állása szerint az ilyesmi egyáltalán megállapítható. A

Főkönyv volt a legérdekesebb. Fény derült egy Márta nevű múzsára, akihez szabályos szonetteket írt, Petrarca-formában. Egy-egy szonett válaszfalául szél- és lábjegyzetek álltak a korszerű mezőgazdaságról mint olyanról, forrásmunkák címei és kijegyzetelt részek. Például a burgonya címszó alatt ez áll: „Amennyire a gyakorlatból is tudjuk, a burgonya télre is tárolható.” Nagyon szellemesnek találtam ezt a passzust, hiszen mi mást ettünk augusztustól augusztusig, mint krumplit. Megszámíthatatlan mennyiségű rágó gumisdobozka került elő, az elragottakat visszaköpködté az alsó fiókba. Azóta laboratóriumi tenyészté vált.

Nővérem rákapott a Márta-szonettekre, idővel gitárkísérettel énekelte őket, tekintet nélkül arra, hogy hallja-e anyánk vagy sem. Anyánk mintha a bánat egyetlen szikrája nélkül, különös átszellemültséggel hallgatta volna a szonetteket, abban a hitben, hogy Márta csakis az ő költői neve lehet, lévén apánk nagyon szegénylős, tartózkodó a széptevésben.

Szorgalmasan vissza-visszajártam a fiókokhoz, bogarásztam a gyöngybetűkkel rótt feljegyzéseket, figyelmeztetéseket, a hármass felkiáltójeleket; a tervejzokat, melyekbe bejelölte a *Cytisus purpureus*-t (vörös zanót), a *Cytisus austriacus*-t (aranyeső), és lassan-lassan megértettem, mit is jelent a szó dialektikus értelmezésében: osztályhelyzet. Mert belátható időn belül oda jutottunk, hogy az osztályhelyzetünkön kívül semmi mással nem rendelkezünk. Tudtam, ez a legtöbb, amivel valaha is dicsekedhet a család, rövid kirándulásunkon kívül a korszerű mezőgazdaságban.